

українських науковців. Тому необхідно орієнтувати молодих вчених на публікацію робіт у рейтингових виданнях, які мають більшу та/або більш фокусну аудиторію, звертати їхню увагу не на необхідність коректного подання прізвищ співавторів та назви установи а також на необхідність участі у міжнародних співпрацях.

4.2 Академічна електронна бібліотека Литви

Національна академічна електронна бібліотека Литви eLABa (Elektroninė Lietuvos akademinių biblioteka) – це місце, де накопичуються, зберігаються та надаються користувачам у форматі відкритого доступу наукові документи та/або їх метадані [183]. Вона створювалась, починаючи з 1996 р. шляхом об'єднання литовських електронних каталогів академічних бібліотек, баз даних публікацій науково-дослідних інститутів (Publikacijų duomenų bazė – PDB), бази даних електронних дисертацій (Elektroninių tezių ir disertacijų informacinė sistema – ETD), віртуальної бібліотеки [184].

Метою створення eLABa є збір, обробка, зберігання наукових досліджень, а також надання відкритого доступу до документів, необхідних для розвитку експериментальних розробок і наукової діяльності учасників освітньої системи Литви [185].

Однією з головних цілей створення сховища eLABa є надання відкритого доступу до даних, що дозволяє суспільству без обмежень читати новітні повнотекстові наукові й навчальні роботи Литви та відповідним чином, робить роботи литовських інституцій більш видимими та читаємыми в усьому світі. Тому eLABa закликає надавати в сховище всі документи у відкритому доступі. Науковим і навчальним інституціям Литви рекомендується на інституційному рівні затвердити нормативно-правові акти щодо відкритого доступу. Через відсутність таких актів інституція, завантажуючи електронний документ в сховище eLABa, може автоматично генерувати електронну або письмову ліцензійну угоду, в якій указані умови використання документа на платформі сховища eLABa.

Литовська наукова рада координує діяльність відкритого доступу в Литві. Таке рішення було прийнято Міністерством освіти і науки на звернення секретаріату Литовської національної комісії у справах ЮНЕСКО в 2013 році щодо призначення відповідальної інституції за відкритий доступ до наукової інформації. Рада збирає й систематизує дані про розвиток сховищ відкритого доступу Литви, юридичних, фінансових та інших аспектів розвитку, бере участь у формуванні політики, сприяє поширенню ідей відкритого доступу. Законодавство передбачає обов'язковість публікації державними й приватними установами наукових результатів у відкритому доступі [186].

Наразі у Литві існують такі сховища наукових документів, які забезпечують відкритий доступ:

- Національне сховище відкритого доступу – Литовська академічна електронна бібліотека eLABa, невід'ємною частиною якої є інформаційна система електронних дисертацій (ETD). Накопичені дані, що знаходяться в сховищі eLABa надходять у міжнародні єдині сховища DART-Europe, DRIVER, ND LTD;

- Міжвідомчі архіви наукових публікацій і досліджень: Архів даних гуманітарних і соціальних наук Литви (LIDA), повнотекстова база даних (Lituanistika), Національний архів відкритого доступу до наукових даних (MIDAS);

- Інституційні сховища наукової інформації. У міжнародному реєстрі ROARMAP зареєстровано п'ять інституційних сховищ Литви.

Литовські вищі навчальні заклади та науково-дослідні установи беруть участь у міжнародних проектах та ініціативах відкритого доступу: OpenAire, OpenAIREplus.

У відкритому доступі представлено 95% електронних наукових журналів, які видаються університетами Литви.

У 2013 р. Університет ім. Миколаса Ромеріса першим представив громадськості не тільки рецензовані журнали, а й усі електронні книги, які видаються у відкритому доступі на платформі <http://ebooks.mruni.eu>.

Основні функції сховища eLABa – прийняття, накопичення та впорядкування наукових і навчальних документів, їх метаданих і надання інформаційних послуг користувачам системи.

Історія створення eLABa та комп'ютеризації академічних бібліотек Литви.

Два десятиліття тому литовські бібліотеки почали створювати електронні каталоги, які були орієнтовані на управління й обробку документів самостійно в кожній бібліотеці. У більшості бібліотек був обраний формат введення метаданих UNIMARC. У процесі використання систем стало зрозуміло, що спільне використання даних систем є нераціональним і необхідно об'єднати системи в єдине ціле [185].

У 1994 р. була представлена концепція Литовської інтегрованої інформаційної бібліотечної системи (LIBIS), в якій були перераховані загальні принципи й цілі організації інформації в литовських бібліотеках: прагнення уникнути дублювання каталогізації в бібліотеках країни та поліпшити інформаційне забезпечення користувачів.

У 1998 р. була запущена основна підсистема інтеграції – об'єднаний каталог наукових бібліотек LIBIS, який в 2000 р. був встановлений в багатьох публічних бібліотеках. Проте реалізація концепції LIBIS не була прийнята одностайно, і в 1997 р. була заснована Асоціація литовських академічних бібліотек (LABA), яка дала розпорядження Каунаському технологічному університету підготувати проект з комп'ютеризації всіх академічних бібліотек Литви «Мережа академічних бібліотек Литви» (далі – LABT). Основна мета проекту – забезпечити академічні бібліотеки сучасною, визнаною в усьому світі, бібліотечною системою. У 1998 р. була придбана інтегрована бібліотечна система Aleph 500 (Ex Libris Ltd), яка поступово була адаптована й встановлена в усій мережі литовських академічних бібліотек. Основними завданнями LABT були [185]:

- автоматизація академічних бібліотек, підключення їх до мережі;
- надання віртуальних послуг;
- зберігання електронних ресурсів;
- розробка загальної пошукової системи за допомогою єдиного призначеного для користувача інтерфейсу;
- забезпечення якісного зв'язку між електронними каталогами та іншими електронними базами.

У 2001 р. за указом міністра освіти і науки була запущена програма «Інформаційні технології для науки і досліджень, 2001-2006», в якій передбачалося створення віртуальної бібліотеки Литви (Lietuvos virtuali

biblioteka - LVB) за допомогою автоматизації бібліотек, уніфікації пошуку та доступу до електронних джерел інформації й віртуальних послуг

У 2007 р. за указом міністра освіти і науки була затверджена програма Литовського віртуального університету на 2007-2012 рр., яка мала на меті вирішення завдань з надання інформації та створення комплексного науково-дослідного віртуального простору в сфері вищої освіти. Діяльність LABT проекту продовжувалась шляхом реалізації наступних пропозицій підтримувати та розвивати:

- eLABa;
- систему електронних дисертацій (ETD);
- базу даних наукових публікацій (PDB);
- віртуальну бібліотеку (LVB);
- систему електронного видавництва Литви в сфері науки і освіти.

У 2009 р. відбулися істотні зміни щодо стратегічних планів з організації, управління, функціональності академічної електронної бібліотеки Литви. Були виявлені основні проблеми:

- створено багато дублюючих систем і баз даних;
- не раціональний розподіл і використання коштів;
- програмні рішення були адаптовані до потреб окремих інституцій і не призначені для загального використання;
- відсутність правової, організаційної, програмної документації.

У 2010 р. було засновано Консорціум академічних бібліотек Литви щодо підтримки і розвитку інформаційної інфраструктури (з 2015 р. консорціум називається eLABa). Члени консорціуму домовилися працювати спільно, використовуючи ресурси для створення загальної інформаційної інфраструктури. Почалися дискусії й переговори з приводу управління, обробки та документації вже створеного програмного забезпечення. Було прийнято рішення інтегрувати в одну загальну державну інформаційну систему eLABa (Lietuvos akademinės elektroninės bibliotekos informacinę sistemą) баз окремих інституцій.

Після узгоджень із Міністерством освіти і науки, Державною інспекцією із захисту даних, Комітетом розвитку інформаційного суспільства при Міністерстві зв'язку та Міністерством внутрішніх справ про функціонування, обробку персональних даних та забезпечення безпеки

системи eLABa, були затверджені нормативно-правові акти та список учасників і керуючих.

У проекті беруть участь 50 інституцій.

Керуючий – Міністерство освіти і науки Литовської Республіки.

Адміністрація інституції – Вільнюський університет.

Відповідальні за контроль і введення даних – Литовські вищі навчальні заклади та науково-дослідні інститути, бібліотеки, видавництва й інші науково-дослідні установи.

Зміст національної академічної бібліотеки Литви:

- документи, які зберігаються в наукових бібліотеках Литви;
- публікації викладачів, студентів і дослідників;
- дипломні роботи студентів, докторські дисертації та їх резюме;
- дослідницькі роботи Арт-проектів, огляд наукових робіт, представлених до процедури захисту;
- документи баз даних.

Визначена в положеннях eLABa мета даної інформаційної системи орієнтована на національне прагнення здійснювати в рамках однієї інформаційної системи обробку необхідних для наукових досліджень і навчання джерел наукової продукції та навчальних робіт у всіх інституціях країни. Вказуються такі основні функції:

- прийняття, накопичення та впорядкування наукових і навчальних документів та їх метаданих;
- надання наукових і навчальних документів та їх метаданих користувачам eLABa;
- відстеження випадків збігу та їх фіксування;
- формування статистичної звітності та списків документів;
- фіксування результатів наукової діяльності учасників наукової й навчальної системи та формування статистичної звітності з метою наукової оцінки;
- опублікування інформації про порядок та умови використання eLABa, наукових і навчальних документів та їх метаданих [187].

Ці функції реалізуються через пошуковий портал, підсистеми метаданих, комплектування, адміністрування користувачів, довгострокового зберігання електронних документів, встановлення збігу

документів, формування статистики й звітності та адміністрування eLABa (рис. 4.5).

Примітка. Знімок з екрану порталу eLAB.

Рисунок 4.5 – Пошуковий портал eLABa

Для пошукового порталу використовується загальне й уніфіковане програмне забезпечення «Primo», можливості якого дозволяють реалізувати не тільки необхідну для національної інформаційної системи загальну функціональність пошуку й репрезентації наукових і навчальних документів, а й відповідні функції на інституціональному рівні (діють віртуальні бібліотеки окремих інституцій, а в їх складі – пошук наукових і навчальних робіт в інституційних сховищах).

Пошук можливий як в базах даних eLABa та сховищах електронних об'єктів, так і в підписних базах або базах відкритого доступу. Функціональність пошукового порталу дозволяє уточнювати результати пошуку, експортувати метадані з метою цитування, накопичувати історію про проведені пошуки, рекомендувати знайдені джерела, зберігати результати пошуку, читати й пересилати знайдені джерела [188].

Підсистеми метаданих, комплектування, адміністрування користувачів, формування статистики та звітності, адміністрування eLABa

реалізовані в окремих модулях. Для управління метаданими, що накопичуються в бібліотечних фондах наукових і навчальних інституцій Литви, документами, комплектуванням, видачею документів користувачам використовується продукт бібліотечної інформаційної системи «Alerh» від виробника «ExLibris». А для накопичення та впорядкування у рамках проекту «Створення та розвиток інтегральних послуг eLABa», створених в литовських наукових та навчальних інституціях наукових і навчальних документів, впроваджено створений на замовлення продукт програмного забезпечення, який об'єднує програмне рішення з відкритим кодом для сховища «Fedora» та створене консорціумом як замовником і групою постачальників ЗАТ «Asseco Lietuva» і ЗАТ «Affecto Lietuva» програмне забезпечення.

Була мета створити спільне, що не дублює процес, зручне, яке легко адмініструється і є доступним, сховище eLABa. Засобами сховища повинні були бути: надання авторам можливості вносити електронні документи; виключення дублювання метаданих та створення зв'язків між підсистемами; створення можливостей адміністрування документів на інституційному рівні; інтегрування функціональності встановлення збігу документів; створення в рамках eLABa інформаційної підсистеми формування статистики та звітності про наукові й навчальні документи та їх метадані.

У модулі наукових і навчальних документів eLABa та їх метаданих і сховищі впроваджено функції:

- реєстрування, зберігання та впорядкування документів та їх метаданих;
- реєстрування метаданих ручним способом з інших підсистем eLABa або файлів метаданих форматів MARC ISO і RJS;
- введення метаданих із затверджених Міністерством освіти і науки класифікаторів (напрямів та галузей науки, видів документів), на інституційному рівні реєстрація, зберігання й упорядкування документів користувача, що не дублюють їх в окремих зв'язках (якщо документ підготовлений кількома співавторами з різних інституцій - створюється один загальний опис такого документа);

- внесення документів та їх метаданих, впорядкування їх в окремих зв'язках користувача, пристосованих для зручної роботи авторів, бібліотекарів, адміністраторів інституцій;

- в інформації про авторів документа повинні бути вказані зв'язки з адміністративними даними вчених і студентів інституцій або записами в локальній базі даних авторитетних записів Литовської національної бібліотеки ім. Мартінаса Мажвідаса;

- керуючись затвердженою Міністерством освіти і науки методикою оцінки наукових робіт, автоматичним або ручним методом встановлювати внесок авторів;

- можливість вносити файли документів – основний файл документа повинен відповідати формату PDF, а пов'язані з документом файли даних і додатків можуть бути будь-якого формату;

- перевірка автоматичним методом прочитання основного файлу внесеного документа (в цілях пошуку повного тексту, встановлення збігу);

- поповнення метаданих документів імпортованими в систему даними інституційних класифікаторів;

- надання учасникам навчального процесу інформації про виявлені збіги внесеного документа з текстом інших документів;

- встановлення умов доступу до документів складання відповідних ліцензійних договорів;

- генерування в ліцензійних договорах автоматичним методом даних з метаданих;

- перевірка умов видавця джерела документа щодо відкритого доступу на порталі SHERPA / RoMEO;

- інформування авторів про внесені документи, складені ліцензійні договори;

- автоматична передача даних у пошуковий портал eLABa.

У підсистему формування статистики та звітності eLABa про наукові та навчальні документи здійснено наступні функції (рис. 4.6):

- формування шаблонів статистики та звітності;

- генерування статистичної інформації та звітності для роздрукування, перегляду, збереження в форматі PDF, DOC (X), HTML, XLS (X) з

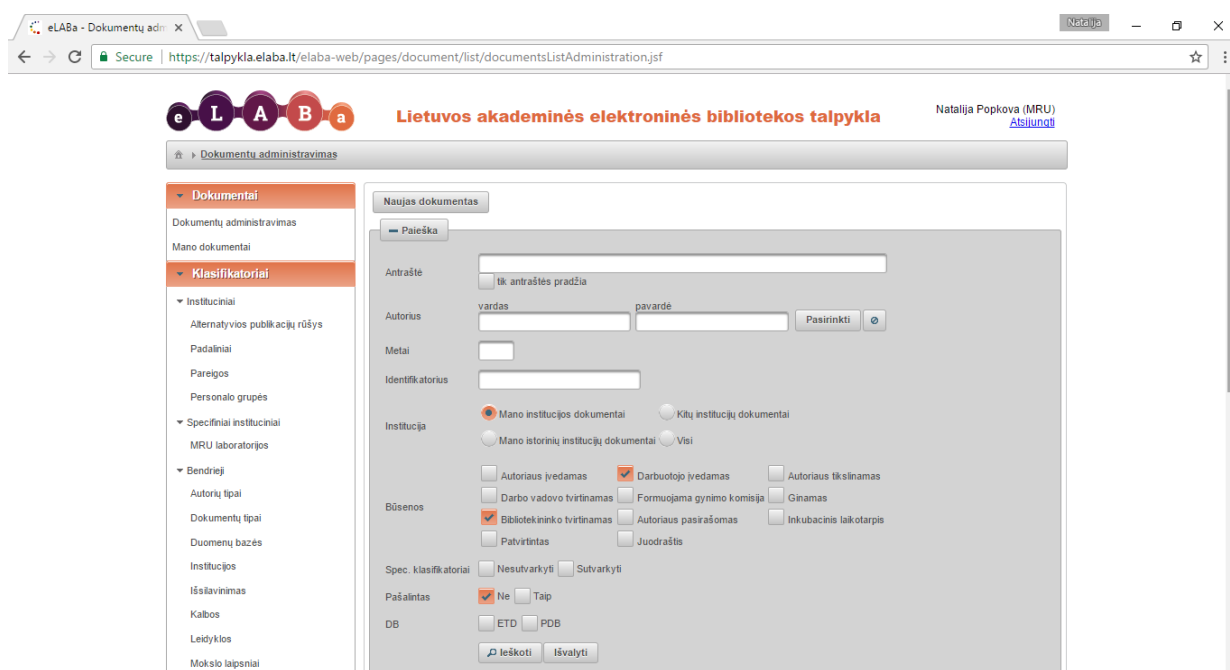

новостворених модулів підсистеми метаданих eLABa, підсистеми встановлення збігу документів, сховища, пошукового порталу eLABa;

- відображення списків метаданих, виводячи метадані за правилами LST ISO 690 і LST ISO 690-2 або ISBD;

- забезпечення можливості генерування статичних (діючих «одним натисканням») і динамічних (що дозволяють формувати дані в різних розрізах) звітів;

- формування статистики та звітів з усіх наукових і навчальних інституцій в загальній eLABa та окремо за даними однієї інституції, її підрозділами і авторами [184].

Примітка. Знімок з екрану порталу eLAB.

Рисунок 4.6 – Підсистема адміністрування сховища eLABa

У системі реалізовані такі групи шаблонів:

- статистика навчальних робіт у підсистемі метаданих eLABa, введених у сховище за різними критеріями типів документів, доступу, призначення, інституцій, їх пересилання та сховища;

- статистика й списки введених наукових публікацій з інституцій, їх підрозділів, вчених, областей і напрямів науки, видів публікацій;

- формування статистики та описів по встановлених та тих, що змінюються вимогами Міністерства освіти і науки;

- статистика про факти встановлення збігу документів;
- статистика пошукового eLABa про пошуки та пересилання документів сховища по інституціях, видах документів.

У підсистемі адміністрування сховища eLABa реалізовані наступні основні функції:

- управління на інституційному рівні введенням, доступом, внесенням в сховище електронних об'єктів;
- накопичення та перегляд історії вироблених користувачем дій;
- імпортування та адміністрування інституційних класифікаторів, даних про працівників і студентів інституцій, записів бази даних авторитетних записів Литовської національної бібліотеки ім. Мартінаса Мажвідаса;
- управління в системі на інституційному рівні ролями й правами користувачів сховища.

Функціональність підсистеми збігу документів дозволяє перевірити збіг текстів, внесених у сховище документів, з усіма документами, що знаходяться в сховищі eLABa, також планується реалізувати можливість інтегрувати функціональність зв'язки із зовнішніми сховищами документів – відкритими сховищами журналів, базами праць інституцій [189].

Статистика введених даних у сховище eLABa (листопад 2016 г.) [190]:

- 3,1 млн. бібліографічних записів (у каталогах);
- 7,3 млн. документів;
- 360 тис. бібліографічних записів наукових публікацій (PDB);
- 49 тис. бібліографічних записів дипломних робіт (ETD);
- 7 тис. електронних документів дипломних робіт (ETD).

Створено детальні інструкції в текстовому та відео форматах для роботи з eLABa для користувачів:

- викладачів – «Як переглянути, перевірити і підтвердити роботу студента в сховищі eLABa?»;
- студентів – «Як завантажити дипломну роботу в сховище eLABa?»
- науковців – «Як завантажити і управляти науковою публікацією в сховище eLABa?», А також «Як формувати список і звіт за своїми науковими публікаціями?»

– бібліотекарів – «Інструкція по завантаженню, управлінню, формуванню звітів в сховище eLABa» [189].

На перспективу планується: розвивати й удосконалювати адміністративні інструменти інформаційного середовища; забезпечити автоматичний імпорт, експорт та копіювання метаданих; встановити підсистему Міжбібліотечного абонементу; створити умови для використання в системі eLABa міжнародних ідентифікаторів ORCID, ETD DOI; розширювати спектр послуг за рахунок розвитку наукових соціальних мереж; імплементувати функцію створення та підтримання профілів науковців; забезпечити імпорт показників цитування з баз даних Web of Science, Scopus і Lituanistika тощо. Це надасть нові можливості по роботі з системою та сприятиме більш ефективному обслуговуванню користувачів eLABa.

4.3. Репозитарій Сумського державного університету

Сумський державний університет підтримує Рух Відкритого Доступу та розділяє принципи надання необмеженого та безоплатного доступу до наукових публікацій та досліджень студентів, співробітників, науковців університету шляхом самоархівування в електронних архівах та опублікування в електронних журналах.

У 2011 р. БІЦ СумДУ презентував громадськості власну базу даних – інституційний репозитарій з доменним ім'ям essuir.sumdu.edu.ua (повна назва – Electronic Sumy State University Institutional Repository), місія якого – накопичення, систематизація, зберігання інтелектуальної продукції професорсько-викладацького складу університету, надання відкритого доступу до неї та поширення в науковому світовому середовищі.

Репозитарій функціонує не лише як електронна колекція матеріалів, а й виступає сервісом для самостійного розміщення власних публікацій науковців у відкритому доступі.

Для організації електронного архіву було надано перевагу програмному забезпеченню DSpace з використанням технологій відкритого коду (надає можливість змінювати або доповнювати його відповідно до потреб конкретної організації).